

Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 31.03.2023

Kabul Tarihi: 16.05.2023

Yayın Tarihi: 23.06.2023

Yazıt Kùltür Bilimleri Dergisi, 2023, 3(1): 21-31

Research Article

Received Date: 31.03.2023

Accepted Date: 16.05.2023

Published Date: 23.06.2023

DOI Number: 10.59902/yazit.1274258

GELENEKSEL KùLTÜRÜN YAPILAŞMIŞ ÇEVREYE ETKİSİ: ÇERKES KùLTÜRÜ ÖRNEĞİ

The Effect of Traditional Culture on the Artificial Environment: The Case of
Circassian Culture

Saniye AKÇA*

ÖZ

Somut ve somut olmayan tüm kültürel değerler, toplumların kültürlerinin sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Küreselleşmenin etkisi ile somut olmayan kültürel miras değişime ve dönüőüme uğrarken somut kültürel miras zaman içinde somut olmayan kültürel mirasa göre sürdürülebilirliğini daha iyi sağlayabilmektedir. Çalışmanın odak noktası olarak ele alınan geleneksel kültür kavramı, somut olmayan kültürel miras kapsamında, modern dünyanın tüm kültürel yönlerinin tarihsel temelini oluşturmaktadır. Son yıllarda küreselleşme ile birlikte kültürel çeşitlilikten tek tip kültürlülüğe doğru giden bir gelişim başlamıştır. Bu kapsamda ele alınan Çerkes kültürünün tarihsel süreç içerisindeki değişimi ve bunun yapısal çevresine yansımaları konunun anlaşılmasına yardımcı olmuştur. Çalışmanın metodolojik temelini tarihsellik ve nesnellik ilkeleri oluşturmaktadır. Kültürel-mekânsal etkileşim yöntemi ile geleneksel Çerkes kültürünün tarihsel süreç içerisinde yapılaşmış çevresine etkisi açıklanmaktadır. Kültüre ait unsurların değişen zaman ve dış etkilerle birlikte yapısal çevre üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Gelenekleri açısından kadim bir toplum olan Çerkeslerin kültürü tarihsel süreç içerisinde çok değişmiş ve bu değişim yaşam alanlarına yansımıştır. Değişimin etkilerini azaltmak için, topluma ve çevreye sıkıca bağlı olan insanlar yaşayacakları alanı oluştururken geleneksel verilerden yararlanmalıdır. Böylece toplumun maddi ve manevi kültürünü içeren kültürel miras nesilden nesle aktarılabilir ve ait olduğu yerde hayatımızda hep bizimle kalır.

Anahtar Sözcükler: geleneksel kültür, toplumsal yaşam, yaşam alanı, yapılaşma, Çerkes kültürü

ABSTRACT

All tangible and intangible cultural values are important for the sustainability of the cultures and histories of the settlements of societies. With the effect of globalization, while tangible cultural heritage ensures its sustainability over time, intangible cultural heritage undergoes change and transformation. The concept of "traditional culture", which is considered as the focus of the study, constitutes the historical basis of all cultural aspects of the modern world within the scope of intangible cultural heritage. In recent years, with globalization, a development from multiculturalism to monoculturalism has started. In this context, the change of Circassian culture in the historical process and its reflection on its artificial environment helped to understand the subject. The methodological basis of the study is historicism and

* Doktora Öğrencisi, Kabardey-Balkar Devlet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kùltür Çalışmaları Bölümü, Kabardey Balkar Cumhuriyeti-Rusya Federasyonu. E-posta: saniyeakcaa@gmail.com. ORCID: 0000-0002-7878-9537.

the principles of objectivity. With the cultural-spatial interaction method, the effect of traditional Circassian culture on the artificial environment in the historical process is explained. The impact of cultural elements on the artificial environment along with changing time and external influences is analyzed. The culture of the Circassians, which is an ancient society in terms of traditions, has changed a lot in the historical process. In order to reduce the effects of this change, people who are closely connected to society and the environment should benefit from traditional data when creating their living space. Thus, the cultural heritage, which includes the material and spiritual culture of the society, can be transferred from generation to generation and always stays with us in our lives where it belongs.

Keywords: traditional culture, social life, living space, construction, Circassian culture

Giriş

İnsanlar gelenekleri, değerleri ve inançları ile birlikte sosyal ilişkilerini geliştirerek toplumsal bir varlık olup kendi kùltürlerini oluştururlar. Kùltür; bulunduğu toplumun ilerleme, üretim, eğitim, bilim, güzel sanatlar, insan ve toplum anlayışının gelişmişlik düzeyini gösterir.

Kùltür ilk olarak insanın dış dünyasında değil, iç dünyasında oluşmuştur. Başlangıçta bir kişiyle ilişkilendirilir ve sürekli olarak yaşamının anlamını arama, kendini ve içinde yaşadığı dünyayı iyileştirmeye çalışma gerçeğinden oluşur. Kùltürün yaratıcısı insandır; ancak kùltürün de bir insanı "yarattığını" ve onu toplumunun manevi yaşamının en iyi başarılarına yönlendirdiğini belirtmek önemlidir.

Kùltürün içyapısının unsurlarını tanımlamaya yönelik yaygın yaklaşımlardan biri olan "morfolojik yaklaşım", kùltürü dört ana unsura bölmektedir; maddi kùltür, manevi kùltür, sosyal kùltür ve fiziksel kùltür. İnsan yaşamındaki önemi açısından kùltür morfolojisinin yapısal ögesi olan maddi kùltür, kùltürün fiziksel yapısını vurgular, diğer yandan sosyal unsurları içeren manevi kùltürü de oluşturur. Başka bir ifade ile maddi kùltür; gelenekleri ve düşünce yapısını işaret eder, doğal olmayan insan yapımı fiziksel eserleri tanımlamak için kullanılır (Drach, 2014).

Manevi kùltür ise kural olarak; bilimi, ahlakı, dini, manevi iletişimi, sanatsal yaratımı ve algısını içermektedir. Manevi kùltür, maddi faaliyetin ideal yanı olarak büyür. Bununla birlikte belirli koşullar altında nesnelleştirilmiş ve sabitlenmiş olan manevi kùltür, toplumun gelişiminin çeşitli aşamalarında öncü bir rol oynamaktadır.

Maddi ve manevi kùltür değerlerinin toplum hayatına yansımaları kùltürün en geniş kapsamıdır. Bu değerler, onları birbirinden ayırmayı mümkün kılan belirli özelliklere sahip olmak ile birlikte, aynı zamanda birbirleriyle de ilişkilidir. Bu bağlantı, maddi kùltür nesnelere manevi unsurları içermesi gerçeği ile ifade edilir. Bu nedenle, maddi ve manevi kùltürler gerçek hayatta birbirleriyle yakından bağlantılı olup, iç içe geçmektedirler (Erkenekli, 2013).

Maddi ve manevi değerler olarak geçmişten gùnümüze aktarılan ve bütùn toplumlara ait insan yapımı ve doğal oluşmuş olan eserlerin ve değerlerin tümü kùltürel mirasın kapsamını oluşturur. Kùltürel miras, somut kùltürel miras ve somut olmayan kùltürel miras olarak iki ayrı kategoride ele alınmaktadır. Somut ve somut olmayan kùltürel miras, tarihsel, sanatsal, simgesel, sosyal, ekonomik, dini, manevi ve hatta politik değerler içerir. Somut kùltürel miras fiziki olarak gözlemlenebilen eserleri (yapılar, tarihi mekânlar ve anıtlar) ifade etmekte kullanılmaktadır. Somut olmayan kùltürel miras ise; bireylerin ya da toplumların kendi kùltürlerinin birer parçası olarak gördükleri (gelenekler, dil, inanışlar, müzik, şarkılar, danslar, gösteriler, tekerlemeler, hikâyeler ve şiirler), kuşaktan kuşağa aktarılan bilgiler, öğretiler ve beceriler bütünüdür.

Toplumsal kùltür ile fiziksel evre arasında ilişki bulunmakta, bu ilişki toplumsal kimliğe yansımaktadır. Fiziksel evre, içinde yaşayanların geleneklerini, kùltürünü, değerlerini, yargılarını, dünya görüşlerini aktaran, etkileyen ve birçok anlam içeren bir ortamdır. Fiziksel ve toplumsal açıdan insan ürünü olan mekânlar insanların izlerini üzerlerinde taşımaktadırlar.

İnsan, mekâna biçim verme kararını fiziki ihtiyaçlarını karşılamak için alır ve bu değişim için kendi gücünü ve tercihlerini kullanır. Mekân oluşturmak için topografya, malzeme, yapım tekniği ve iklim gibi ölçülebilen fiziksel etkenler ile birlikte gelenek, görenek, inanç sistemi gibi ölçülemeyen değerler de sürece dahil edilmektedir.

Somut ve somut olmayan tüm kùltürel değerler, yerleşmelerin tarihinin ve kùltürünün sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Bir toplumun maddi kùltürü hakkında bilgi sahibi olmak için, o toplumun manevi kùltür değerlerine bakmak en mantıklı çözümdür.

Toplumsal yapıya bağlı olarak değişen kùltürel, sosyal ve ekonomik etkenler, yapay çevrenin oluşumuna etki ederek yerleşmelerde özgün olma durumu ortaya koymaktadır. Her toplumun kendine özgü bir yaşam alanı ve onu farklılaştıran toplumsal bir kimliği vardır. Bu farklılaşma ise toplumun geçmişten gùnümüze kadar yaşatabildiği ve koruyabildiği geleneksel kùltürü ile oluşmaktadır.

Çalışma kapsamında erkes toplumu ve kùltürü ele alınmıştır. Konu belirli bir tarihsel ortamda ve kronolojik sırayla birbirine bağlı olan fenomenlerin ve olayların incelenmesi ile birlikte tarihsel gerçekliğe uygun biçimde ele alınmıştır. İlk olarak Çerkeslerin yaşadığı coğrafya olarak Kafkasya bölgesi ve oluşturdukları kadim kùltür ele alınmış, daha sonra tarihsel süreç içerisinde gùnümüze kadar uzanan zaman diliminde kùltürlerinin ve mekânsal gelişimlerinin öne çıkan özellikleri değerlendirilmiştir. Çerkeslerin yüzyıllar boyunca korumaya çalıştıkları kùltür ve kùltürlerinin yansımalarını gördüğümüz yaşam tarzları, küreselleşmenin etkileri ile birlikte etkisini kaybetmeye başlamıştır. Fiziki ve sosyal hayatlarının her alanında derin bir şekilde hissedilen kùltür unsurları, gùnümüze kadar gelen süreçte

yok olmaya başlamıştır. Çalışmada bu süreç nedenleri ile birlikte teorik olarak ele alınmış ve sonuçlandırılmıştır.

1. Çerkesler ve Çerkes Kültürü

Kuzey Kafkasya bölgesi, kültürler ve milletler arasındaki sosyoekonomik ilişkilerin eşsiz bir bütünlüğüdür. Burada yaşayan toplumların genel özellikleri; tek tip gelenekler ve görgü kuralları, benzer sosyal yaşam biçimi ve birbirine bağlı maddi kültür biçimleridir. Kuzey Kafkasya'da yaşayan, etnik ve sosyokültürel olarak karışık bir yapıya sahip olan Çerkesler Abzeh, Kabardey, Şapsuğ, Ubih gibi birçok alt etnik gruptan oluşmaktadır (Bekizova, 2014).

Kuzeybatı Kafkasya'da doğan Çerkesler için, M.Ö. 6. yüzyıl itibari ile Azak Denizi, Karadeniz ve Gürcistan'a kadar uzanan toprakların oluşturduğu bölge, anavatan olarak kabul edilmektedir. Çerkes kültürü ise tarihsel olarak kurulmuş manevi ve ideolojik ilkelerinden oluşan bir sistemdir. Manevi kültürünün temelleri ve tarihsel dönüşümleri, Çerkeslerin dünya görüşünün özelliklerine ilişkin bilgi vermektedir (Orlov, 2013).

Çerkesler, geleneksel kökenlerini eski zamanlardan alan, bir bütün olarak etnosun gelişimini etkileyen geniş bir gelenek ve görenek yelpazesine sahiptir. Çerkeslerde toplumsal ya da kültürel bellek, "Xhabze" olarak adlandırılan gelenekler veya kurallar bütünüyle sağlanır. Xhabze bütün davranış ve yaşam kurallarını belirler (Demren ve Konak, 2020). Feodal toplumsal düzene sahip olan Çerkeslerin sorumluluklarını içeren toplumsal kurallar kutsal bir öneme sahiptir (Aksoy, 2018). Geleneksel olarak görgü kurallarının kökleri, temel kuralların belirlendiği efsanevi halk Nartların altın çağına kadar uzanmaktadır. Geleneğe ve zengin kültüre yansıyan Nartların görgü ve tavırları, Çerkeslerin yüzyıllardır özenle taklit ettikleri bir model olmuştur (Kunupova ve Petrova, 2020).

Nart Destanları'nda; Taş Devri'nden Maden Devri'ne, göçebelikten yerleşik uygarlığa geçiş izleri bulunmaktadır. Destanlarda yer alan; Nartların ateşi bulmaları, çeliğe su vermeleri, madenden silahlar yapmaları gibi bilgiler bir toplumun Maden Çağı uygarlığına geçişinin göstergeleri olarak büyük önem taşımaktadır. Nart Destanları incelendiğinde Çerkeslerin ilkel/geleneksel/eski çağ inançları, ibadet, dans, müzik, tören ve eğlence türlerinin hepsine ulaşılabilir (Kuek, 2018).

Kuzey Kafkasya'nın simgesel önemli kaynaklarından biri olan kutsal inançlar, Çerkes sosyokültürel yapısının bel kemiğidir. Çerkesler kendilerini doğanın ayrılmaz bir parçası olarak görmüşler, birçok tanrıya inanmışlar, asla sadece dinin gücüne sahip olmamışlar ve her zaman içsel özgürlükle ayırt edilmişlerdir. M.S. 5.yüzyılda da Hıristiyanlığı benimseyen Çerkes alt etnik grupları, pagan kültürünün taşıyıcıları olarak kalmışlardır. İslam'ın onlara nüfuz ettiği 16.-17.yüzyılda güneşe, kutsal ormanlara, ağaçlara saygı duymaya devam etmişler ve pagan tanrılarının şerefine şenlikler düzenlemişlerdir (Kuek, 2018).

İlk insanlar yağmur, şimşek, güneşin doğuşu ve batışı gibi pek çok tabiat olayına anlam veremedikleri ve bunları mucize olarak düşündükleri için bu tür tabiat olaylarını tanrısal bir güç olarak görmeye başlamışlardır. Kendilerine kutsal varlıklar ve kutsal yerler oluşturmuşlar ve oluşturdukları kutsal varlıklara tapınmak için ritim tutarak dans etmeye başlamışlardır. Kadim Çerkesler de dansla gizli bir güç olduğuna inanmışlar ve önemli işlere girişmeden önce ritüel olarak dairesel danslar yapmışlardır. En kutsal olarak görülen bu dairesel danslara “wuic- xhurey” adı verilmiştir (International Centre for Circassian Studies, 2009).

Çerkes halkı yüzyıllar boyunca toplum ve aile hayatındaki ilişkilerin yanı sıra diğer halklarla medeni bağların düzenlenmesinde de olağanüstü bir gelenek ve görenekler sistemi oluşturmuştur. Görgü kuralları, yaşamın güçlü bir sosyal düzenleyicisi olarak işlev görmüştür. Ayrıca, Çerkeslerin geleneksel kültürüne diğer kültürlerin unsurları, gelenekleri ve ritüelleri dâhil olmuştur.

Çerkes geleneklerinde bir kültür nesnesi olarak insan olgusu gelenekler, örf ve âdetler, doğa, mekân ile bağlantılı olarak düşünülmelidir. Manevi kültürün maddi kültür ile etkileşimi, kültürün sürdürülebilirliğini sağlamada önemli bir faktördür. Soyut değerler olarak gelenek ve göreneklerin mekâna yansımaları, kültürü somut bir şekilde koruyabilmekte ve gelecek nesillere aktarılabilir.

2. Geleneksel Çerkes Yerleşimleri ve Mimarisi

Çerkes yerleşimlerinin çoğu 5.-6. yüzyıllarda ortaya çıkmıştır. Orta Çağ boyunca, Çerkesler arasında temelli veya temelsiz dikdörtgen planlı evlerin olduğu yerleşimler inşa edilmiştir. 10. ve 12.yüzyıllarda yerleşimlerin mimari-mekânsal organizasyonlarının oluşumu, Kuzey Kafkasya'dan geçen İpek Yolu'ndan etkilenmiş ve çeşitli dönüşümler yaşamıştır. 15.-18. yüzyıl başlarına doğru Çerkes yerleşimleri, çevresi boyunca yapıların bulunduğu dairesel veya kare şeklinde olup, ortasında meydan bulunmaktaydı (Orkvasov, 2014).

Fransız Jean-Baptiste Tavernier'in 1681 tarihli *Les six Voyages en Turque, en Perse et aux Inde* kitabında, Çerkeslere ait dairesel bir yerleşim görünümünün olduğu karakalem çalışmasında Çerkesler ile ilgili şu bilgi bulunmaktadır; “Çerkesler, yerleşimlerini ağaçsız bir alanda kamp veya daire şeklinde düzenleyerek saz ve diğer hafif malzemelerin dallarından inşa etmişlerdir”. Bu kitaba göre Çerkes kültürünün yerleşme ve yapılaşma kültürleri ile alakalı öne çıkan bazı özellikleri vardır. Örneğin; 1. Evsel atıklar/çöpler dairesel yerleşimde, yerleşimin belirli mesafe uzaklığında düzenli bir şekilde toplanmış (arkeolojik bulgular). 2. Ekosistemi yok etmemek için; yerleşim yerlerini belirli süreler için kurmuşlar, tarlalarını belirli süreler içinde sürmüşler, hayvanları doğayı tahrip etmesin diye aynı yerde (kesişmeden) yaşamışlardır. Mülk sahibinin mali imkanları ne olursa olsun, hayvanların ve insanların yaşam alanlarını birleştirmesine izin verilmemesi dikkat çekicidir. 3. Su ihtiyaçlarını gidermek için tatlı suyu kuyularda depolamışlar ve ihtiyaçlarını bu kuyulardan karşılamışlardır (Orkvasov, 2014).

Kompozisyon olarak, geleneksel dairesel Çerkes köyü, merkezî nesnesi güneş olan güneş sistemindeki nesnelere organizasyonunu taklit etmiştir. Yerleşimin kendisi düz bir arazide bulunmaktaydı. Dairesel form olan yerleşimin dört bölümü de içeride tüm yerleşimi geçen ana aks boyunca uzanan ana cadde ile birbirine bağlanmaktaydı. Temeli sağlam yerleşimlerin üzerine 30-40 yıl içinde çökebilecek tek katlı yapılar inşa etmişlerdir. Bu yapılar ise zemin üstünde veya kısmen zemin içine gömülü, her iki tarafta kil kaplama ile iç içe geçmiş ahşap sütunlar çerçevesi ile yapılmaktaydı. Genel olarak bu ahşap yerleşme, saz veya samanla kaplı, vagon tarzında birbirine eklenmiş 40-50 adet benzer yapıdan oluşmaktaydı. Daha sonra araziler önemini kaybettikten sonra, köylerini tamamen söküp, aynı plana göre farklı yerlerde yeni köyler inşa etmişler, taşınan parçalarla yeni yapılar yapmışlardır. Aynı süreç binlerce yıl devam etmiştir (Orkvasov, 2014).

Çerkes yerleşiminin inşası sırasında, önce zemine 35-50 hanelik köyün bir planı yapıp, daha sonra plana göre 30 cm yüksekliğinde ve 60-160 metre çapındaki yerleşimin taş temeli 2 metre kalınlığa kadar inşa edilmiştir. Bu tür yerleşimlerin inşası için en önemli olan şey, ormanların yok edilmemesiydi. Çerkesler hiçbir zaman, en azından daha sonraki tarihsel zamanlarda, taştan yapılar yapmamışlardır. Çerkesler, yerleşmelerini kısa ömürlü malzemelerden tek bir proje ile, tek bir temelde, tek bir ağacı yok etmeden birkaç yüz kişiye ait bir köy inşa etme konusunda anlaşmışlardır. Yerleşim yerleri kalıcı değildi. Bir savaş veya kanlı bir kan davası durumunda, ana yapıyı hızla sökebilir ve yapının parçalarını yanlarına alarak başka bir yere gidebilirlerdi (Orkvasov, 2014).

Çerkesler kendilerini güneşin ışınları olarak hayal etmişlerdir. Sümerler gibi onlar da eski güneş kültürünü sürdürmüşler ve yerleşimlerini doğanın onlara önerdiği şekilde inşa etmişlerdir. Güneş ışığı ışınlar ile iletildiğinden, ışınlar apsis şeklinde yerleşim mimarisinde açıkça işaretlenmiştir. Yani, her eski Çerkes evi merkez-tapınaktan gelen sembolik bir güneş ışınıdır. Antik çağlardan beri tarımla uğraşan Çerkesler, güneş ışığının dünyadaki tüm yaşam için olan önemini çok iyi bilmekteydiler. Yerleşimlerin dairesel ve içe dönük olması sadece bir şekil olması ile alakalı değil, aynı zamanda kültürün ve kimliğin korunması ile de alakalıdır (Orkvasov, 2014).

Çerkes mimarisinin temel ilkesine göre konut; çevrelerindeki tüm dünyayı sembolik bir biçimde temsil eden ve aynı zamanda kişinin ilahi olanla iletişim kurmasına ve yaşamını uyumlu hale getirmesine yardımcı olan bir mekândır.

Çerkesler, yaşam tarzlarını ve maddi kültürlerini çevrelerindeki doğanın ihtiyaçlarına tamamen uyarlamışlardır. Özellikle yapı geleneği binlerce yıldır kendini korumuştur. M.Ö 5.yüzyılda Çerkesler yerleşimler açısından sadece yuvarlak veya oval bir yerleşim yeri yaratmamışlar, aynı zamanda bir klan içi bağlar sistemi oluşturmuşlardır. Bu sistem temel olarak, dünyadaki insan yaşamı hakkındaki tüm fikirlerin dayandığı doğa ile ilişkili bir sistemdir (Orkvasov, 2014).

Yerleşim yeri seçimi, içme suyunun yakınlığına, ekilebilir arazinin varlığına, meralara, inşaat ve ısıtma için gerekli ormanların varlığına bağılıydı. Yerleşim yeri seçerken Çerkesler, bölgenin topografyasına büyük önem vermişler ve yerleşimlerini güneşin daha çok olduğu yerlere kurmuşlardır.

18. ve 19.yüzyıllarda Çerkeslerin yerleşim yerleri düşünöldüğünde, kırsal yerleşimlerdeki Çerkeslerin hem inşaat hem de iç mekân olarak basit evleri vardı. 19.yüzyılın ilk yarısında savaşların ve çatışmaların da etkisiyle, "aristokrat" Çerkes halkları arasında feodal ve komşu komünal çok avlulu yerleşimler hüküm sürmeye başlamıştır. Çerkes köyü, yerleşimin kırsal topluluğunun reisinin mülkünden ve ona tabi mülklerin rastgele bir şekilde onun etrafında gruplandırılmasından oluşmaktaydı (Unezheva ve Sultanova, 2021).

19.yüzyılın sonlarına kadar Çerkesler, dağlık ve düz alanlarda "köy yapıları" inşa etmiş, dik yamaçları teraslarla düzleştirmiş ve onları istinat taş duvarlarıyla güçlendirmişti. Çerkes yerleşimlerinde 19.yüzyılın ikinci yarısına kadar meydan bulunmamaktaydı. Daha sonra toplanma yeri olarak hizmet eden, toplumun çeşitli sorunlarının çözüldüğü caminin avluları yer almıştır. Çerkes yerleşimlerinin gelişim tarihine bakıldığında, ilk yerleşimlerin küçük olduğu, bir veya iki avludan oluştuğu, daha sonra yavaş yavaş kompakt ve büyük kabile köylerine dönüştüğü ve feodal ilişkilerin gelişmesiyle birlikte bölgesel kabile mahallelerinin ortaya çıktığı görölmektedir. Daha gelişmiş sosyoekonomik değişim koşulları altında ise yerleşimler karma, çok aileli yerleşim yerlerine dönüşmüştür (Mambetov, 1999).

Çerkes evi ise; küçük bir komündür, tam da orada yaşayan kişinin, komşularının önünde maddi olarak öne çıkmadan büyük bir toplumda bir arada yaşama yeteneğinin varlığını ima eden varoluştur. Ve insanda öne çıkma ihtiyacı doğuştan var olduğu için bu ihtiyaç maneviyatta, mülkte, iyi insani ve fiziksel niteliklerde gerçekleşmiştir. Güç, güzellik, ruhsal ve fiziksel özellikler ailede ve klanda zenginlik haline gelmiştir.

Çerkes konutu, kıyafetleri gibi çok pratikti. Konutun içi kışın sıcak, yazın serin ve gereken durumlarda kolayca demonte edilerek başka yerlere taşınabilirdi. Bunu yapmak için her Çerkes kabilesi, yerleşmenin yer üstü kısmının kurulumu için önceden hazırlanmış bir bodrum katına sahipti. Bazı özellikler yarı yerleşik yaşam tarzı nedeniyle pratik bir gereklilik olarak belirlenmiştir. Eski zamanlarda Çerkes yerleşmelerinde her evde, ev ihtiyaçlarını karşılamak ve evi ısıtmak için bir soba bulunmaktaydı. O dönemlerde bu fırın kısmen evin içine yerleştirilmişti (Orkvasov, 2014).

17.yüzyılda Çerkes evleri, etraflarında ağaç dalları ile örölmüş sıra sıra ahşap direkler ile yapılırdı. Soyluların ve halkın evleri benzer tarzdayken, soyluların evleri daha genişti. Kendilerini akıncıların saldırılarından korumak için genellikle yan yana konumlanan yapılardan oluşan köylerin etrafına ağaçlar dikilirdi. 19.yüzyılda ise; Çerkes evleri sade bir yapıya sahip, kolayca sökülüp, yeniden inşa

edilebilecek geçici malzemelerden oluşmaktaydı. Güvenliklerini tehdit edebilecek herhangi bir duruma karşı yerleşmelerini kolayca söküp başka yerlere taşıyabilmekteydiler (Orlov, 2013).

Çerkes evlerinin 19.yüzyıl ortalarına kadar temelleri ve pencereleri yoktu; ışık odaya n kapıdan girerdi. Bu dönemde tek odalı evler, yatak odası, mutfak ve yemek odası olarak hizmet vermiştir. Odanın sağ tarafı erkekler, sol tarafı ise kadınlar içindi. 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren tek odalı evlerin yerini iki odalı evler almaya başlamıştır. Genellikle bir ebeveyn ailesi ve evli bir oğul iki odalı bir evde yaşardı. Aile büyüdükçe eve yeni odalar eklenmiştir (Mambetov, 1999).

Çerkeslerin ev inşa pratiğinde meydana gelen değişikliklere rağmen, evi planlarken Őeref yerinin yeri değişmedi. Tek girişi olan iki odalı bir evin inşası sırasında, evin büyüğü veya reisi odasına açılan kapı her zaman sağdaydı. Çok odalı binalarda, bu oda her zaman sağdaki ilk odaydı ve yeni yapılan odalar hep sol tarafa doğru yapılmıştır. Evin girişine yakın bir yerde misafir odası bulunmaktaydı (Kanonkava, 2021).

19.yüzyıl sonları ve 20.yüzyıl başlarına ait yapılarda, tek odalı bir konutun çok odalı bir yapıya dönüşümünü gözlemek mümkündür. Bu dönemde Rus ev inşa kültürünün etkisi altında, ayrı bir mutfak, giriş holü, koridor, gölgelik vb. gibi önceden bilinmeyen bölümlü olan Rus tipi evler ortaya çıkmaya başlamıştı. Rus tarzı evlerin kırma çatılara sahip olmasına rağmen, Çerkesler için geleneksel olan "uzun ev" Őekli oluşmuş ve devam ederek oda sayısı 14'e kadar çıkmıştı. Çerkeslerin büyük taş evler yerine yerleşik bir yaşam tarzı sürdürme fırsatı bulduklarında, birbirleriyle iletişim kurmayan vagon tarzı evler inşa etmeye başladıkları ve bin yıl boyunca bu bina geleneğini sürdürmeye çalıştıkları grlmektedir. Fakat günümüzde hızla gelişen sosyal, kültürel ve ekonomik değişimden dolayı erkes mimarisi korunamamış ve günümüze kadar gelen herhangi bir rneği ayakta kalamamıştır (Mambetov, 1999).

Sonuç

Kültür, toplumun doğuşu, büyümesi, gelişmesi veya yok edilmesi için önemli glerden biridir. İnsanlar gelenekleri, değerleri ve inançlarıyla sosyal ilişkilerini geliştirerek sosyal varlıklar olurlar ve birlikte kendi kültürlerini oluştururlar. Birlikte yaşama ihtiyaı sosyalleşmeyi, sosyal yapılar ise kültürel unsurları yaratır. Kültürel unsurlar insan yaşamının fiziksel ifadesi olan doğadan etkilendiği gibi, aynı zamanda doğayı da etkiler. Kültür; toplumları birbirinden farklı kılan değer, ahlak ve inanç ltleri ile oluşturulan manevi ve maddi ürünlerden oluşur. Maddi ve manevi kültür değerlerinin tümü kültürel mirasın kapsamını oluşturur. Kültürel miras çok yönlü yaşam birikimi olarak toplum ile gelişip, aynı zamanda toplumu da geliştirir.

Dünyada yaşanan sosyal, ekonomik ve politik değişimler toplumları etkilemekte ve onları yeni bir toplumsal yaşam düzenine doğru srlemektedir.

Kùreselleşmenin ve onun getirdiği yeniliklerin de etkisiyle toplumlar hızlı bir sosyokùltürel değişim sürecine girmektedir. Bu değişim sürecine ayak uydurabilen toplumlar kùltürlerinin devamlılığını sağlarken, ayak uyduramayan toplumların kùltürleri yok olma sürecine girmektedir.

Kuzey Kafkasya bölgesi, kùltürler ve milletler arasındaki sosyoekonomik ilişkilerin eşsiz bir bütünlüğüdür. Burada yaşayan toplumların genel özellikleri; tek tip gelenekler ve görgü kuralları, benzer sosyal yaşam biçimi ve birbirine bağlı maddi kùltür biçimleridir. Kuzey Kafkasya'da yaşayan, etnik ve sosyokùltürel olarak oldukça karmaşık bir yapıya sahip olan Çerkes toplumu pek çok alt boy ve etnik gruptan oluşmaktadır.

Çerkeslerin ikamet ettikleri yer sürekli değil geçiciydi. Savaşların ve çatışmaların eksik olmadığı Kafkasya'da inşa ettikleri evin malzemelerini yeni yerleşim yerlerine kolayca taşıyabilecekleri şekilde seçmişlerdi. Bu yapıların yığma köşeleri birleştirilmemiş, dış ve iç cepheleri kil ile sıvanmıştır. Bunun gibi yer değiştirmeler tüm yerleşim halkı tarafından toplu olarak yapılıyordu. Tehlike, felaket veya başkaca zor durumlarda topraklarını bırakıp yanlarına sadece evlerinin ahşap iskeletini alıp kalanlarını yakıyorlardı.

10.-12.yüzyıllarda Çerkes yerleşimlerinin bölgesel ve mimari-mekânsal organizasyonunun oluşumu, Büyük İpek Yolu'nun Kuzey Kafkasya ana hattından güçlü bir şekilde etkilenmiştir. 17-19.yüzyıllarda başlayan savaş dönemleri, yeni kırsal yerleşim bölgelerinin oluşmasına neden olduğu için, bugün hayatta kalan aktif Çerkes yuvarlak yerleşim yeri bulunmamaktadır.

Çerkes mimarisinin temel ilkesine göre konut, tapınak ve ev; çevrelerindeki tüm dünyayı sembolik bir biçimde temsil eden ve aynı zamanda kişinin ilahi olanla iletişim kurmasına ve yaşamını uyumlu hale getirmesine yardımcı olan bir mekândır. Bir kişinin bulunduğu yapı, yüksek bir uyum modeli olmalı, pozitif enerji üreticisi olmalı, kişiyi doğa yasalarına uymaya yöneltmeli, sağlığını ve refahını korumalı ve ruhsal gelişimi desteklemelidir. Ev, tıpkı tapınak gibi, insanı Tanrı'ya, dünyevi olanı göksel olana, dünyevi olanı ebediyete bağlar.

Çerkesler yaşamlarını sürdürdükleri konutlarını ve yerleşimlerini her zaman onlar için önemli bir yeri olan gelenekleri ve inançları ile birlikte oluşturmuşlardır. Yerleşim hayatlarının bütün evrelerinde kendilerine özgü yapısal bir kùltür geliştirmişler ve bunu devam ettirmeye çalışmışlardır. Kadim inançlarından kaynaklanan güneşe verilen önem, doğaya ve çevrelerine olan saygı, kendilerine verdikleri değer, askeri açıdan kendilerini koruma gibi birçok etken yerleşimlerinin ve konutlarının şekillenmesine neden olmuştur. Yapılaşmalarında kullandıkları birçok geleneksel yöntemi yüzyıllar boyunca devam ettirmişlerdir.

Etnik grupların maddi kùltüründeki ideolojik temeli keşfetmek, gündüzleri güneşe çıplak gözle bakmak ile neredeyse aynıdır. İdeolojik çerçeve, herhangi bir etnik grubun kùltürüne inşa edilmiştir, böylece dışarıdan belirlenmez. Ancak

ortadan kaybolmasıyla birlikte bir köy, şehir veya aul¹, aile ve klanın binalarının görünümünü tamamen değiştirir, bir uzman bile bu yapıların aidiyetlerini belirleyemez.

Çerkes kültürü tarihsel süreç içerisinde savaşlar, dini değişimler, diğer toplumlarla etkileşimler ve çevresel faktörlerin etkisiyle şekillenmiş ve değişmiştir. Çerkeslerin manevi ve maddi kültürleri şüphesiz dünya kültür mirasının bir parçasıdır, dolayısıyla geleneksel Çerkes kültürünün korunması gerekmektedir. Çerkeslerin etno-sanatsal geleneğinde bir kültür nesnesi olarak insan olgusu, çevresiyle, insan ruhunun yapısını oluşturan gelenekler, örf ve adetler, doğa, mekân ile bağlantılı olarak düşünülmelidir. Manevi kültürün maddi kültür ile etkileşimi, kültürün sürdürülebilirliğini sağlamada önemli bir faktördür. Soyut değerler olarak gelenek ve göreneklerin mekâna yansımaları, kültürü somut bir şekilde koruyabilmekte ve gelecek nesillere aktarılabilir.

Bir toplumun maddi kültürü incelenerek o toplumun manevi kültürüne dair bilgilere ulaşılabilir. Bir medeniyetin yaptığı yapılar, anıtlar ve eşyalar ile birlikte nasıl bir düşünme ve inanış sistemine sahip olduğu kolaylıkla anlaşılabilir.

Bir toplum yaşam alanları kapsamında yerleşimlerini ve yapılarını oluştururken, kendi kültürel değerlerini ve çevre koşullarını her zaman sürece dâhil etmelidir. Doğa ve toplumsal yaşam ile iç içe olan insan, yaşam alanını oluştururken geleneksel değerlerinden faydalanmalıdır. Bu şekilde toplumun maddi ve manevi kültürlerini kapsayan kültürel miras nesilden nesle aktarılabilir, her zaman hayatımızın içinde bizimle birlikte ait olduğu yerde kalabilir.

Kaynakça

- Aksoy, Zeynep (2018). "Çerkes Sürgünü Hikâyelerinde Kimliğin İnşası". *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 31: 62-76.
- Bekizova Leyla A. (2014). "The Image of a Man in the Ethno-Artistic Tradition of the Circassians (Adyggs)". *Vestnik of Saint Petersburg University Arts*, 11(1): 39-55.
- Demren, Çağdaş ve Konak, Akın (2020). "Kültürel Bellek ve Dans: Çerkes Düğünü". *Turkish Studies*, 15(7): 85-97.
- Drach, Gennady V. (2014). "Culturology".
- Erkenekli, Memet (2013). "Toplumsal Kültür Araştırmaları İçin Değer Merkezli Bütünleşik Bir Kültür Modeli Önerisi". *Savunma Bilimleri Dergisi*, 12(1): 147-172.
- Kanokova, Fatima (2021). "Features of the Kabardians' Vernacular Architecture in the 19th - Early 20th Centuries". *E3S Web of Conferences*, 281: 1-7.

¹ Aul (Ağıl): Kafkasya ve Orta Asya bölgelerindeki dağ köyleri

- Kuek, Asfar (2018). "The Area of Origin, Development and Existence of the Heroic Epos "Narty" and its Role in Shaping the Worldview of the Adygs". *Cultural Heritage of the North Caucasus as a Resource for Interethnic Accord*. Ministry of Culture of the Russian Federation Russian Scientific Research Institute of Cultural and Natural Heritage named after D.S. Likhachev.
- Kunupova, Angelika D. & Petrova, Yulia A. (2020). "Features of Traditions and Customs of the Circassian People Living in The Black Sea Regions". *Scientific Almanac of the Black Sea Countries*, 24: 4.
- Mambetov, Galim X. (1999). *Traditional Culture of Kabardians and Balkars*. Nalchik.
- Orkvasov, Murat M. (2014). "Kabardian Settlements and Dwellings of Different Epochs".
- Orlov, Sergei S. (2013). "Traditional Culture of the Adyghes and Its Modernization". *Bulletin of the Southern Scientific Center*, 9(3): 134–138.
- Unuzheva, Zalina & Sultanova, Aminat (2021). "Settlements and Dwellings of Adyghes People". *E3S Web of Conferences*, 281: 1-6.

Çalışmanın yazarı/yazarları "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" çerçevesinde aşağıdaki hususları beyan etmişlerdir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Finansman: Bu çalışma için herhangi bir kurum ve kuruluştan destek alınmamıştır.

Destek ve Teşekkür: Yazar tarafından çalışmayla ilgili herhangi bir destek veya teşekkür beyanında bulunulmamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmanın araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın/yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Yazarın Notu: Bu çalışma ile ilgili yazarın beyan ettiği herhangi bir not bulunmamaktadır.

Katkı Oranı Beyanı: Bu çalışmanın tüm bölümleri tek bir yazar tarafından hazırlanmıştır.

The author / authors of the study declared the following points within the framework of the "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.

Funding: No support was received from any institution or organization for this study.

Support and Acknowledgment: No statement of support or acknowledgement was made by the author regarding the study.

Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this study.

Author's Note: There are no any notes declared by the author regarding this study.

Author Contributions: All sections of this study have been prepared by a single author.